

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ КРИТЕРІЇ АНАЛІЗУ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ПОЄДНАННЯ СТАТИСТИЧНОГО ТА СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДІВ

Калашнікова Л. В.

к.соц.н., доцент

Чорноморський національний університет ім. П. Могили

У статті визначено методичні засади визначення інтегрального показника рівня безпеки життєдіяльності за рахунок можливості поєднання статистичного та соціологічного підходів, а також визначення системи критеріїв та показників, які дозволять мінімально можливо, але достатньо адекватно схарактеризувати стан захищеності особистості. На основі підходів Л. Беляєвої, М. Жернового, А. Капчинського, Ю. Рак, О. Зачко, С. Самигіна, А. Верещагіної, І. Печкурова, С. Айвазяна, запропоновано розуміти інтегральну оцінку безпеки життєдіяльності як сукупність суб'єктивних/об'єктивних, кількісних/якісних індикаторів.

В статье описаны методические основы определения интегрального показателя уровня безопасности жизнедеятельности посредством сочетания статистического и социологического подходов. А также охарактеризованы системы критериев и показателей, которые позволят минимально возможно, но достаточно адекватно охарактеризовать состояние защищенности личности. На основе подходов Л. Беяевой, М. Жернового, А. Капчинского, Ю. Рак, А. Зачко, С. Самигина, А. Верещагиной, И. Печкурова, С. Айвазяна, предложено рассматривать интегральную оценку безопасности жизнедеятельности как совокупность субъективных/объективных, количественных/качественных индикаторов.

The article describes the methodological basis of determining the integral indicator of the level of life safety through a combination of statistical and sociological approaches. As well as the system of criteria and indicators that will allow the minimum possible, but sufficient to adequately characterize the state of security of the person. On the basis of systematization and analysis of existing scientific approaches proposed to consider the integral estimation of safety as a set of subjective and objective, quantitative and qualitative indicators.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, інтегральний показник захищеності, критерії оцінки, суб'єктивні/об'єктивні показники.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку науки, нових інформаційних технологій можуть сприяти докорінному перетворенню стратегії забезпечення безпеки життєдіяльності особистості, аргументуючи реалізацію переходу від пасивних стратегій реагування до ефективних заходів превенції – до нової культури безпеки, заснованій на культурі миру, злагоди, конструктивній взаємодії між людьми, державами, націями, цивілізаціями.

Забезпечення безпеки життєдіяльності особистості повинно починатися з усвідомлення того, що здатність кожної конкретної людини діяти в секторі безпеки від власного імені, а також від імені інших людей є провідною особливістю нових підходів до сучасного розуміння безпеки. З іншого боку, кардинальна трансформація моделей світоустрою, соціального порядку актуалізує необхідність дослідження стану й змін безпеки з урахуванням впливу зовнішнього середовища, зокрема на рівні локальної системи життєдіяльності як першого структурного рівня безпеки особистості, що визначає стан захищеності життєдіяльності й здоров'я кожної окремої людини від різного роду небезпек природного, техногенного або соціального характеру, а також виступає в якості свого роду фундаменту безпеки для систем більш високого рівня.

Процес забезпечення безпеки життєдіяльності особистості, як і будь-яка інша діяльність, потребує дотримання організаційних, правових, матеріальних та інших умов, що дозволяють досягти поставлених цілей. Це робить доволі актуальним розробку й створення ефективного механізму забезпечення безпеки, що відображає її специфіку як комплексного соціально-правового явища. Невід'ємною складовою механізму забезпечення безпечного життя особистості є визначення якісних та кількісних критеріїв оцінки стану безпеки як науково-методичного підґрунтя для комплексного аналізу розмаїття небезпек та їх прийнятих/неприйнятих наслідків. Критерії, у свою чергу, виражаються показниками безпеки життєдіяльності, таким чином, сутність безпеки життєдіяльності реалізується в системі її критеріїв й показників.

Інтегральним показником безпеки життєдіяльності є тривалість життя, яка визначається згідно методики побудови таблиць смертності та середньої очікуваної тривалості життя для населення

України та регіонів за статтю та типом поселення [17], що використовує дані щодо розподілу померлих за однорічними та п'ятирічними віковими групами з урахуванням померлих невідомого віку, чисельність постійного населення, кількість новонароджених за статтю, розподіл померлих немовлят. Проте комплексність, багатофакторність й багатоаспектність проблеми забезпечення особистісної безпеки вимагає формування якісно нового підходу до обчислення інтегрального індексу безпеки життєдіяльності особистості з урахуванням різного роду критеріїв оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі широко представлені критерії оцінки розвитку людського потенціалу, що об'єднуються в чотири групи: соціально-демографічний (чисельність населення, ґендерну та поколінну збалансованість, стан здоров'я і тривалість життя населення, рівень його освіти), соціально-економічний (економічна активність і зайнятість населення, його кваліфікаційно-професійний склад, характерні умови праці, затребуваність й використання інтелектуальних ресурсів), діяльнісний (інноваційна активність, ділові якості, творчий потенціал індивідів та можливості їх реалізації) та соціокультурний (стан науки, освіти і культури, особливості менталітету й світогляду населення) потенціал [14]. Окрім того, обчислюються індекс якості життя (С. Айвазян) [1], індекс соціогуманітарного розвитку (В. Бушуев) [4], індекс соціального неблагополуччя (А. Давидов) [6], індекс сталого розвитку (М. Згуровський [8; 9], Б. Ковальов [11]), еколого-економічний індекс розвитку регіонів (О. Шкарупа) [22], кризовий індекс якості життя (Л. Беляєва) [3], інтегральний індекс безпеки особистості від кримінальних посягань (М. Жерновой) [7], інтегральний індекс національної безпеки (А. Качинський) [10], реалізуються спроби розрахунку показників окремих видів безпеки, зокрема, соціальної, економічної, демографічної і т. ін. Цілком імовірно, що нове трактування інтегрального індексу безпеки життєдіяльності особистості повинно поєднати у собі зазначені напрацювання науковців, агрегувати кількісні та якісні методи оцінки рівня захищеності, шляхом врахування рівня безпеки окремих груп населення, думок самого населення щодо різних аспектів небезпек, загроз і ризиків у їх житті.

Формулювання мети. Правильність обчислення, достовірність результатів дослідження цілком і повністю залежить від якісного добору інформаційного наповнення будь-якого індексу. Саме тому метою даної статті є з'ясування можливостей поєднання статистичного та соціологічного підходів задля здійснення кількісно-якісного аналізу рівня безпеки життєдіяльності особистості, а також визначення системи критеріїв та показників, які дозволять мінімально можливо, але достатньо адекватно схарактеризувати стан безпеки життєдіяльності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критерії безпеки життєдіяльності – оцінка стану життя людини з точки зору важливих процесів, що відображають сутність захищеності життя. Критеріальна оцінка тісно пов'язана з розуміння особистості як об'єкту безпеки. У статті 3 Конституції України визначено, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людина, її життя і здоров'я, чесність і гідність, недоторканність і безпека [12]. Що таке людина як джерело предмету захисту й управлінської декомпозиції? Це тіло, розум і душа. Отже, провідними сутнісними ознаками безпеки, відповідно, є: тіло – це зв'язок зі здоров'ям та репродукцією; розум – кваліфікація, освіта, виховання; душа – світогляд, ідейні позиції. Кожна зі зазначених ознак, характеризуючи стан і структуру життєдіяльності особистості, пов'язана з чинниками безпеки й може становити основи визначення критеріїв оцінки безпеки життєдіяльності.

З іншого боку, розповсюдження змісту поняття безпека окрім людини також на суспільство, державу, світове товариство, стан захищеності яких обумовлює захищеність кожної людини, дозволяє розглядати їх як в якості об'єктів захисту, так і об'єктів структурних рівнів безпеки життєдіяльності. Системний характер безпеки обґрунтовує необхідність вивчення взаємозв'язку та взаємозалежності всіх складових її структурних рівнів.

Принципово важливим для з'ясування змісту критеріальної оцінки є підхід відповідно до якого трактується безпека.

Ф. Мугулов підкреслює, що безпеку слід визначати як сукупність ознак, що характеризують стабільний стан захищеності об'єкта від різного роду загроз і небезпек, дія яких може негативно вплинути на його структурну та функціональну цілісність аж до повного руйнування або неконтрольованої трансформації на іншу об'єктивну якість. Іншими словами, безпеку слід розуміти не як повну (безумовно неможливо досягнення ідеального стану захищеності) або часткову відсутність небезпек, а як визначену ступінь захищеності об'єктів захисту від різного роду явних/потенційних загроз їх життєдіяльності [16]. Виходячи з цього визначення, говорячи про інтегральний індекс оцінки рівня безпеки життєдіяльності, необхідно говорити про критерії та показники, що виділяються на різних рівнях забезпечення безпеки, або у різних сферах вияву небезпек і загроз.

Отже, спочатку слід виділити структурні рівні забезпечення безпечного функціонування та розвитку у відповідності до об'єктів захисту (особистість, суспільство, держава, цивілізація), які одночасно можна розглядати як і структурні рівні безпеки життєдіяльності, дозволяє схарактеризувати взаємозв'язок факторів негативного впливу, що діють на кожному з структурних рівнів.

Так, А. Лобачев стверджує, що перший структурний рівень визначається як безпека особистості, захищеність життєдіяльності й здоров'я конкретної особи від різного роду небезпек природного,

техногенного, соціального характеру; другий – безпека суспільства, захист життєдіяльності окремих соціальних груп від екологічних, терористичних, епідеміологічних або економічних небезпек; третій – безпека держави, захист її незалежності, територіальної цілісності, економічних та політичних інтересів від загроз регіонального, міжнародного й світового масштабу; четвертий – безпека цивілізації, захист від загроз глобального, біосферного або космологічного характеру [13, с. 13-14].

Чинники, що діють на першому рівні, зазвичай, стосуються лише безпеки життєдіяльності конкретної особистості, проте не виключено, що вони не впливають на захищеність інших структурних рівнів. Натомість негативні фактори, діючи на вищих рівнях обов'язково будуть розповсюджуватися на попередні структурні рівні, проте їх вплив на перший рівень є обов'язковим, а на інші впливатимуть лише ті види небезпек, що будуть стосуватися більшої частини членів суспільства, держави, світового співтовариства. З плином часу наявний взаємозв'язок та взаємозалежність структурних рівнів безпеки беззаперечно і не завжди в явній формі призводить до розповсюдження небезпек з одного структурного рівня на інші.

З іншого боку, зауважимо, що виходячи з логіки життєдіяльності, типології джерел небезпек і загроз, переліку предметів безпеки вирізняють десятки, сотні видів (сфер, елементів) безпеки. Найбільш удалою класифікацією небезпек життєдіяльності людства за джерелами походження є така, згідно з якою всі небезпеки поділяються на чотири групи: природні, техногенні, соціально-політичні та комбіновані. Перші три вказують на те, що небезпеки за своїм походженням належать до трьох елементів життєвого середовища, яке оточує людину – природного, техногенного (матеріально-культурного) та соціального. До четвертої групи належать природно-техногенні, природно-соціальні та соціально-техногенні небезпеки, джерелами яких є комбінація різних елементів життєвого середовища. Така класифікація майже збігається з класифікацією надзвичайних ситуацій, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України 15.07.98 р. № 1099, згідно з якою всі надзвичайні ситуації на території України поділяються на надзвичайні ситуації техногенного, природного, соціально-політичного та воєнного характеру. Небезпеки у кожній зі зазначених сфер людського буття можна класифікувати за ступенем їх серйозності, рівнем імовірності появи. Визначати критерії та показники оцінки рівня безпеки життєдіяльності завдання доволі складне, проте якщо спробувати визначити ієрархію небезпек (за рівнем їх серйозності – незначні, граничні, критичні та катастрофічні) й оцінити ступінь імовірності небезпек (неймовірні, віддалено імовірні, випадкові, можливі, часті), вона теж право на існування, зважаючи на те, що для оцінки інтегрального показника будуть використані лише ті критерії, що пов'язані з реально існуючими небезпеками, загрозами людському існуванню.

Серед основних критеріїв безпеки життєдіяльності В. Цветков визначає наступні: на рівні особистості – індивідуальні (середня тривалість життя); на рівні суспільства – генетичні (частота генетичних захворювань, вроджених патологій), демографічні (приріст народонаселення), соціальні (можливість обмеження небезпечних факторів впливу на групу індивідів), психологічні (ступінь несприйняття індивідом, суспільством рівня техногенного або природно-техногенного ризику), моральні (формування нових моральних якостей, ціннісних пріоритетів), правові (введення нових прав, зокрема, права на чисте оточуюче середовище, сприятливе для благополуччя та здоров'я), політико-інформаційні (інформованість і участь населення в процесі прийняття рішення щодо запровадження небезпечних технологій), економічні (розмір збитків від катастроф, стихійних лих), ресурсні (обмеження й регулювання інтенсивності оптимального використання природних ресурсів), технічні (обмеження стосовно можливості виникнення аварій та катастроф); на рівні навколишнього середовища – біологічні (здатність збереження розмаїття видів), екологічні (збереження екосистеми), ландшафтні та географічні (обмеження впливу на водні басейни, ґрунти тощо) [21, с. 48-50].

Ю. Рак, О. Зачко пропонують виділити п'ять базових інтегральних компонент категорії «безпеки життєдіяльності», що утворюють середовище і систему забезпечення безпечного існування населення, орієнтуючись, у першу чергу, на класифікацію небезпек життєдіяльності людини, суспільства за джерелами походження, сферами прояву. Виділяючи екологічну, природну, техногенну, пожежну та соціальну безпеки, вони запропонували відібрати 72 основних статистичних показники, які згрупували у п'ять базових інтегральних компонент:

1) екологічна безпека – шкідливі викиди в атмосферне повітря, що здійснюється стаціонарними і пересувними джерелами; заготівля деревини; відтворення лісів; утворення та розміщення відходів;

2) природна безпека – площі підтоплення; кількість населених пунктів, в яких відмічено підтоплення;

3) техногенна безпека – кількість хімічно небезпечних адміністративно-територіальних одиниць; кількість хімічно небезпечних об'єктів; кількість хімічно небезпечних речовин; кількість населення у зонах можливого хімічного зараження; кількість потенційно-небезпечних об'єктів; кількість підприємств, шахт, гідроспоруд, кар'єрів, тунелів, мостів, віадуків, шляховодів, залізничних станцій, магістральних трубопроводів та відгалуджень паспортизованих потенційно небезпечними об'єктами; радіаційні, гідродинамічні, біологічні, хімічні небезпечні об'єкти;

4) пожежна безпека – кількість автозаправних станцій паспортизованих потенційно небезпечними об'єктами; вибухово-небезпечні та пожежно-небезпечні об'єкти;

5) соціальна небезпека – кількість, загальна площа ветхих та аварійних житлових будинків, водопроводів, мереж каналізації; кількість непрацюючих ліфтів; кількість встановлених котлів (енергоустановок); протяжність теплових і парових мереж; стан дитячого травматизму й т. ін. [19].

Зазначений перелік статистичних показників передбачає можливість вимірювання та порівняльного аналізу умовно зведеної інтегральної характеристики рівня безпеки життєдіяльності, проте його не можна вважати досконалим, у першу чергу, зважаючи на те, що він синтезує вимірювання й порівняння рівня безпеки життєдіяльності, проте не враховує суб'єктивної складової оцінки рівня небезпек і загроз безпечному функціонуванню та розвитку особистості, суспільства.

С. Самигін, А. Верещагіна, І. Печуров запропонували авторську методику класифікації критеріїв безпеки, при формуванні якої вони виходили зі значимості тих чи інших показників безпечного функціонування особистості і суспільства, враховуючи, що існують три провідні види загроз безпеці: природогенні, техногенні та соціогенні. Відповідно критерії і показники розподілені у групи таким чином:

1) критерії природних загроз і небезпек – стан екології та динаміка її змін; швидкість зменшення природних запасів й їх відновлення; рівень природних катаклізмів, катастроф і т. ін.;

2) критерії техногенної безпеки – кількість і динаміка технічних винаходів, відкриттів, що загрожують безпеці; ступінь небезпеки для життя людства і окремо взятого соціуму технічних винаходів; тенденції розвитку військового потенціалу тощо;

3) критерії соціальної безпеки – демографічні (тривалість життя, народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність, міграція); рівень соціального здоров'я (фізичне та духовне самопочуття); якість життя; рівень девіацій та злочинності; індекс морального стану суспільства (кількість убивств, бездоглядних дітей, сиріт, безхатків, індекс корупції і т.д.); індекс розвитку людського потенціалу; рівень соціального розшарування і поляризації; рівень соціальної конфліктогенності; рівень дотримання прав й свобод особистості, громадянина; рівень стабільності інституціональної системи; рівень стабільності та цілісності системи цінностей суспільства, його світоглядних основ [20, с. 10-13].

В межах підходу, який запропонував В. Медведев, безпека характеризується через сукупність чинників, що забезпечують сприятливі умови, з одного боку, для розвитку, життєздатності держави й досягнення національної ідеї, соціального ідеалу – благополуччя всіх громадян, з іншого – для свідомого розвитку та збереження фундаментальних цінностей, традицій, нормативних відносин, здатності ефективного подолання будь-яких зовнішніх загроз, керуючись своїми національними інтересами [15]. Отже, критеріальна оцінка безпеки життєдіяльності особистості, повинна, у першу чергу, засновуватися на аргументації індексів якості життя та сталого розвитку.

Одну з фундаментальних методик оцінки якості життя розробив С. Айвазян, на думку якого, інтегральний індикатор якості життя повинен містити такі критерії, як: перший рівень – інтегральна характеристика якості життя населення; другий і третій (критеріальна оцінка та показники, що їй відповідають) – якість населення (власності відтворення та фізичного здоров'я, здатність утворювати та зберігати сім'ї, рівень освіти та культури, рівень кваліфікації); добробут населення (реальні прибутки та витрати, забезпеченість житлом та власністю, забезпеченість потужностями інфраструктури суспільства); якість соціальної сфери (умови праці, фізична та майнова безпека, характеристики соціальної патології, характеристика соціальної та територіальної мобільності населення, соціально-політичне здоров'я суспільства); якість екологічного життя (стан повітря, води, ґрунтів, розмаїття біологічних видів, стан природних екосистем); природно-кліматичні умови (наявність ресурсів, кліматичні умови, частота надзвичайних ситуацій природного характеру) [1, с. 15-18].

Кожна зі зазначених інтегральних властивостей віддзеркалює умови, в яких протікають процеси задоволення потреб людини. Послідовна ієрархія цих властивостей дозволяє визначити характеристики від найнижчого рівня (статистичних показників) до найвищого.

О. Озерова пропонує здійснювати розрахунок індексу якості життя населення як інтегрального показника, що поєднує п'ять груп критеріїв, кожна з яких має свої показники, які дозволяють відображати індивідуальні характеристики життя населення й ступінь задоволення комплексу потреб та інтересів:

1) якість життя (показники – народжуваність; безробіття; нестійкість сім'ї та сирітство; рівень захворюваності на наркоманію; чисельність населення з первинною інвалідністю; навантаження на працездатне населення);

2) благополуччя населення (споживча спроможність; прожитковий мінімум; чисельність населення з доходами нижче прожиткового мінімуму; забезпеченість економічними активами та житлом);

3) якість трудового життя (зайнятість економічно активного населення; тривалість пошуку роботи; рівень виробничого травматизму);

4) якість соціальної сфери (розвиненість профілактичної медицини; чисельність дітей дошкільного, шкільного віку, охоплення їх дитячими закладами; благоустрій закладів освіти, житлового фонду; розвиненість інфраструктури закладів фізкультуро-оздоровчого комплексу; протяжність автодоріг, що не відповідають нормативним вимогам);

5) якість безпеки життєдіяльності (рівень криміногенності, безпеки дорожнього руху, смертності від самогубств) [18].

Запропонована методика дозволяє унаочнити стан якості життя населення, виявити найбільш проблемні питання, що потребують негативного вирішення, проте її не можна вважати об'єктивною, адже вона лише констатує факт наявності небезпек, визначає їх рівень, але не враховує здатності людини попереджати, мінімізувати негативні наслідки зазначених небезпек.

В. Безязичний, Є. Шилов запропонували використовувати для оцінки якості життя наступні критерії: благополуччя (рівень зайнятості, безробіття, задоволення фінансовими доходами); стан здоров'я (тривалість життя, рівень захворюваності та травматизму); освіта (охоплення відповідних категорій населення освітніми закладами, якість надання освітніх послуг); житлові умови (забезпечення населення комфортним житлом); якість продукції та послуг (кількість підприємств, що сертифікували систему управління якістю або проводять роботу у цьому напрямку, питома вага кількості сертифікованих послуг по відношенню до загальної кількості наявних послуг); стан конституційних прав людини (кількість звернень громадян до органів державної влади щодо усунення наслідків неправомірних дій посадових осіб, забезпечення бази для розвитку духовності, ставлення членів суспільства до використання духовних цінностей) [2].

Існує безліч інших підходів об'єктивної оцінки якості життя. Так, Т. Гаврилова, аналізуючи наявні у науковій літературі методики оцінки інтегральних показників якості життя та стійкого розвитку, виділила найбільш поширені індикатори, що використовуються для об'єктивної оцінки якості життя:

1) рівень життя – середній дохід, прожитковий мінімум, об'єм валового внутрішнього продукту на душу населення, сукупний дохід та витрати і т.д.;

2) рівень розвитку соціальної інфраструктури – протяжність автомобільних доріг, забезпеченість автомобілями, телефонами, протяжність магістралей залізничного сполучення тощо;

3) екологічний стан середовища життя – забруднення повітря, поверхневих та підземних водних потоків, осідання ґрунтів, рівень шуму, кількість відходів, ступінь зміни ландшафту і т. ін.;

4) стан здоров'я – тривалість життя, дитяча смертність, кількість інвалідів, кількість звернень до лікарень та ін.;

5) особистісна безпека – рівень злочинності, кількість злочинів, що скоюють неповнолітні, число дорожньо-транспортних пригод, ризик смертності від природних причин тощо;

6) рівень освіти – середній рівень освіти економічно активного населення, число учнів, студентів у всіх видах навчальних закладів і т.д.;

7) зайнятість (безробіття) – рівень зайнятості населення працездатного віку, навантаження на одну вакансію, кількість безробітних, тривалість пошуку роботи та ін.;

8) якість трудового життя – тривалість робочого тижня, долі працівників, зайнятих на небезпечному та шкідливому виробництві, тривалість оплачуваної відпустки, частота нещасних випадків і т.д.;

9) якість житла – площа, благоустрій житла, вартість житла, структура житлового фонду, доля власного житла тощо;

10) якість дозвілля та відпочинку – частота відвідувань театрів, бібліотек, кінотеатрів; співвідношення кількості осіб, що відвідують спортивні секції до загальної кількості населення й т. ін. [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що на сучасному етапі дослідження до числа критеріїв та показників оцінки якості життя населення включено досить широкий спектр різноманітних кількісних індикаторів, що підлягають статистичному обчисленню.

М. Жерновой, говорячи про безпеку життєдіяльності окремої особистості, суспільства в цілому, пропонує обчислювати інтегральний індекс безпеки від кримінальних посягань, що базується на агрегуванні кількісних та якісних індексів, зокрема, індексу криміногенної тривоги (суб'єктивний критерій, що поєднує такі показники, як індекс страху перед злочинними і криміногенними групами, індекс ситуативного занепокоєння, індекс занепокоєння проблемами правопорядку, індекс незахищеності), індексу криміногенної концентрації та сприйняття діяльності органів внутрішніх справ [7]. Зазначений підхід є вузько спеціалізованим, що відображає лише одну конкретну сферу життєдіяльності людини, суспільства.

Б. Ковальов запропонував авторське розуміння методики оцінки сталого способу життєдіяльності, що ґрунтується на виділенні індикаторів стану екологічної (3 критерії, 13 показників), соціальної (3 і 26, відповідно) та економічної (2 і 11, відповідно) підсистем життєдіяльності. Група критеріїв стану екологічної підсистеми об'єднує природно-ресурсний та природоохоронний індикатори, а також індикатор екологічного навантаження. Групу критеріїв стану економічної підсистеми становлять індикатори економічного розвитку та економіки природокористування. Найчисельнішою є група критеріїв стану соціальної підсистеми, що включає індикатори індивідуального добробуту, забезпечення життя, соціально-економічного розвитку [11]. Такий набір показників дозволяє виявляти сильні та значущі взаємні зв'язки між показниками відповідних груп індикаторів, є доволі перспективним з точки зору можливості розробки критеріальної бази оцінки рівня сталого способу життєдіяльності та алгоритму проведення діагностики на основі розрахункових індексів і показників.

А. Капчинський розробив методику оцінки рівня національної безпеки, визначивши індикатори та їх граничні значення, що враховують реальні/потенційні загрози для таких сфер життєдіяльності людини і соціуму, як воєнна, внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, екологічна, зовнішньополітична. Система індикаторів національної безпеки складається з коефіцієнту депопуляції (коефіцієнту життєвості Покровського, що визначається співвідношенням чисельності народжених за визначений період та чисельності померлих за той же час, його граничне значення дорівнює 1), коефіцієнту фінансових потреб національної оборони держави (не менше 2% від ВВП), рівня тінізації економіки (менше 30% ВВП), децильного коефіцієнту (індексу диференціації доходів, тобто різниці у доходах 10% найбагатших сімей і 10% найбідніших, що не повинен перевищувати 10-разовий показник), відношення загального обсягу державного боргу до ВВП (не більше 55%), витрат на науку та освіту (близько 3% ВВП), природоохоронних витрат (5% від видатків державного бюджету), показника злочинності (5-6 злочинів на 100 осіб впродовж року) [10, с. 58].

Аналізуючи проблеми вимірювання та інтерпретації рівня та якості життя, Л. Беляєва зазначає, що більшість розглянутих індексів базується на обчисленні офіційних статистичних показників. Суттєвим недоліком всіх методик, вона вважає, і тут з нею не можна не погодитись, неможливість врахування думки самого населення щодо різних аспектів життєдіяльності. Наявні відмінності у сприйнятті якості свого життя представниками різних вікових, гендерних, освітніх груп, оцінка його відповідності соціальним стандартам формує суб'єктивне уявлення про якість життя в суспільстві, державі, яке можна диференціювати за регіонами, поселеннями, соціальними групами та прошарками. Суб'єктивні оцінки не менш важливі, ніж об'єктивні характеристики рівня та якості життєдіяльності.

До числа суб'єктивних показників якості життя населення, необхідних для визначення кризового індексу якості життя, Л. Беляєва відносить: рівень життя (індекси матеріального рівня життя, задоволеності житлом, доступності медичних послуг та освіти); якість найближчого соціального оточення (індекси самоідентифікації з жителями свого поселення, захищеності від злочинності, бідності, свавілля чиновників, представників правоохоронних органів); якість екології (індекси чистоти повітря, води, захищеності від екологічних загроз); соціальне самопочуття населення (індекси самостійності, впевненості у майбутньому, задоволеності життям) [3].

Висновки. Власне проблема безпеки життєдіяльності як особистості, так і суспільства в цілому, зводиться в основному до співрозмірної (пропорційної) відповідності ступеню впливу негативного чинника або небезпеки й ступеню захисту об'єктів різних структурних рівнів по одному або декільком параметрам, важливим для забезпечення безпеки активного існування людини як об'єкту захисту протягом визначеного проміжку часу. Тому, беручи за основу підходи, схарактеризовані Л. Беляєвою, М. Жерновим, А. Капчинським, Ю. Рак, О. Зачко, С. Самигіним, А. Верещагіною, І. Печкуровим, С. Айвазяном, пропонуємо авторське розуміння інтегрального показника рівня безпеки життєдіяльності, що об'єднує сукупність суб'єктивних/об'єктивних, кількісних/якісних індикаторів. Об'єктивні кількісні показники характеризують тенденції і закономірності соціального розвитку, ефективність діяльності системи забезпечення безпеки життєдіяльності. Натомість суб'єктивні індикатори дозволяють оцінити рівень організації процесів життєдіяльності з урахуванням соціально-психологічних особливостей окремих індивідів, їх світогляду, системи ціннісних орієнтацій, рівня ситуативного занепокоєння, усвідомлення рівня захищеності, безпеки функціонування та розвитку.

Визначаючи безпеку життєдіяльності як складову втілення культури безпеки, що являє собою складне утворення і передбачає формування мотивації безпеки життєдіяльності, спрямування базової культури безпечної поведінки, розвиток таких компетенцій як сформованість комплексу знань й навичок сучасного розпізнавання можливих загроз безпеці, знання стандартних правил поведінки в екстремальних ситуаціях, вміння реалізовувати дії щодо самозбереження, слід аргументувати вибір критеріїв та показників, агрегування яких надасть змогу визначення інтегрального показника рівня безпеки життєдіяльності. Так, до числа об'єктивних кількісних критеріїв, які мінімально можливо, але достатньо адекватно дозволять схарактеризувати стан безпеки життєдіяльності пропонуємо віднести природогенні (екологічні характеристики стану оточуючого середовища), техногенні (діяльність потенційно небезпечних радіоактивних, біологічних, гідродинамічних об'єктів, на її наслідки), соціогенні (економічні, демографічні, соціальні). Серед суб'єктивних критеріїв, акцентуємо увагу на необхідності визначення індексів тривожності, страху, схильності до ризику, незахищеності, довіри та впевненості у майбутньому. Визначення груп показників, що відповідають визначеному критерію, вимагає подальшої конкретизації та емпіричної апробації.

Реалізація запропонованого методичного підходу до оцінки рівня безпеки життєдіяльності, на основі визначення останньої як складової втілення культури безпеки, дозволить з'ясувати невідповідність наявної системи захисту від небезпек, загроз реальним запитам і потребам соціуму. А також уточнити причини загострення соціальних протиріч у сфері безпеки, забезпечити подальший розвиток процесів безпечного функціонування особистості, суспільства, держави з урахуванням регіональних, соціокультурних, соціально-економічних, політичних особливостей.

Література:

1. Айвазян С.А. Интегральные индикаторы качества жизни населения: их построение и использование в социально-экономическом управлении и межрегиональных сопоставлениях / С.А. Айвазян ; Рос. акад. наук, Центр. экон.-мат. ин-т. – М.: ЦЭМИ РАН, 2000. – 117 с.
2. Безъязычный В.Ф. Качество жизни: учеб. пособие / В.Ф. Безъязычный, Е.В. Шилков; Рыбинская гос. авиац. технол. акад. им. П.А. Соловьева (РГТА). – Рыбинск: РГТА, 2004. – 96 с.
3. Беляева Л.А. Уровень и качество жизни. Проблемы измерения и интерпретации // СОЦИС. – 2009, № 1. – С. 33-42.
4. Бушуев В.В. Человеческий капитал для социогуманитарного развития. / В.В. Бушуев, В.С. Голубев, А.А. Коробейников, Ю.Г. Селюков. – М.: «ИАЦ Энергия», 2008. – 96 с.
5. Гаврилова Т.В. Принципы и методы исследования качества жизни населения / Т.В. Гаврилова // Технологии качества жизни. – 2004. – Т. 4, № 2. – С. 1-11.
6. Давыдов А.А. Индекс социального неблагополучия / А.А. Давыдов // Социологические исследования. – 1995. – № 10. – С. 118-128.
7. Жерновой М.В. Проблемы обеспечения личной безопасности граждан в Приморском крае // Ойкумена. - 2010. - № 4. – С. 142-147.
8. Згуровский М.З. Оценивание устойчивого развития окружающей среды на субнациональном уровне в Украине / М.З. Згуровский, Г.А. Статюха, И.Н. Джигерей // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – № 4. – С. 7-20.
9. Згуровський М.З. Сталій розвиток регіонів України / М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.
10. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – 104 с.
11. Ковальов Б.Л. Науково-методичні підходи до формування сталого способу життя / С.В. Шевцова, Б.Л. Ковальов // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1. – С. 230-234.
12. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
13. Лобачев А.И. Безопасность жизнедеятельности: Учебник для вузов. – М.: Высшее образование, 2008. – 2-е изд. исп. и доп. – 367 с.
14. Людський розвиток регіонів: аналіз та прогноз : кол. моногр. / Е.М. Лібанова, О.А. Грішнова, В.В. Онікієнко та ін.; за ред. Е.М. Лібанової. - К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2007. – 328 с.
15. Медведев В.Б. Методологические основы социологического анализа безопасности. Сочи: СиМБП, 2002. – С. 16-19.
16. Мугулов Ф. Безопасность личности: теоретические и прикладные аспекты социологического анализа: монография. – Сочи, 2003. – С. 45.
17. Наказ Державного комітету статистики України 26.04.2011 № 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2011/103/103_2011.htm.
18. Озерова О.Ю. Интегральный индекс качества жизни населения региона / О.Ю. Озерова // Вопросы территориального развития. – 2015. – Вып. 1(21). – С. 3-10.
19. Рак Ю.П. Методи аналізу та оцінки рівня безпеки життєдіяльності регіонів України в умовах реалізації проектів регіонального розвитку / Ю.П. Рак, О.Б. Зачко // Управління проектами та розвиток виробництва: Збірник наукових праць. – Луганськ: ЧНУ ім. В.Даля, 2008. – № 2 (26). – С. 29-39.
20. Самыгин С.И. Социальная безопасность России в условиях информационной реальности: монография / С.И. Самыгин, А.В. Верещагина, И.В. Печкуров. – М.: РУСАЙНС, 2016. – 156 с.
21. Основные направления обеспечения безопасности человека и окружающей среды при техногенных чрезвычайных ситуациях. Методическая разработка для студентов, обучающихся по специальности «Защита окружающей среды» (инженер-эколог) / Сост. В.А. Цветков. – Ульяновск: УлГТУ, 2001. – 102 с.
22. Шкарупа О.В. Моніторинг стану і динаміки природних і соціально-економічних систем // Основи сталого розвитку: Навчальний посібник/ За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – С. 489-511.